

*Збарський В.К.,
д.е.н., професор кафедри економіки підприємства,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*
*Збарська А.В.,
к.е.н., асистент кафедри підприємництва та організації агробізнесу,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В РЕГІОНІ

Анотація. Досліджено економічну ефективність виробництва молока на прикладі аграрних формувань Київської області. Обґрунтовано, що основними виробниками молока і молокопродуктів у Київській області є сільськогосподарські підприємства, які з кожним роком нарощують своє виробництво, а господарства населення збільшують виробництво дуже повільно.

Ключові слова: молоко, молочне скотарство, виробництво, економічна ефективність, аграрне формування, підприємство, концентрація, результат.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності аграрної економіки та рівня продовольчої безпеки на загальнодержавному рівні безпосередньо залежить від того, наскільки успішно ці проблеми вирішуються на регіональному рівні. Це загальне положення по-різному проявляється в залежності від виду продукції і певних періодів розвитку.

Останнім часом молокопродуктовий підкомплекс країни знаходиться в кризовому стані, в багатьох регіонах виробництво молока є збитковим. Місцеві ради, державні адміністрації, керівники аграрних підприємств і молочнопромислових структур намагаються з'ясувати та ліквідувати причини, які заважають ефективному виробництву молочної продукції. Суттєвих позитивних змін досягнути не вдалося. Типовим прикладом цього являється ситуація в аграрному секторі Київської області.

У зв'язку з тим, що з кожним роком скорочується поголів'я корів, знижується продуктивність молочної стади, зменшується споживання молока, ситуація в регіоні викликає крайнє занепокоєння та потребує певних адміністративних рішень, стратегічних реформ з метою досягнення позитивних результатів роботи молочної підкомплексу в нових ринкових умовах.

В Київській області ситуація не на багато краща. Її сільське господарство завжди характеризувалося зерно-м'ясо-молочною спеціалізацією виробництва. Останнім часом молокопродуктовий підкомплекс регіону не витримує натиску економічних проблем і поступово втрачає позиції провідної галузі аграрного сектора. Нині Київська область у рейтингу областей України займає одне з останніх місць по виробництву і 12 місце по споживанню молокопродуктів на душу населення (табл. 1).

Тому аналіз основних проблем і обґрунтування перспектив розвитку ринку молочної продукції в регіональному аспекті набуває все більшої гостроти і актуальності.

При цьому не можна не зважати на те, що однією з провідних складових, під впливом яких формувалася підвищений рівень інфляції на продовольчому ринку, є ситуація на ринку молока та молочних продуктів. Ця проблема має місце в кожному регіоні і зайвий раз підкреслює важливість її дослідження (рис. 1).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні та методичні підходи щодо вивчення ефективності виробни-

цтва молока, а також факторів, що зумовлюють її підвищення, ґрунтовно досліджували відомі українські вчені-економісти Месель-Веселяк В. Я. [1], Саблук П. Т. [2], Мосійко В. І. [3], Полотніков Т. Л. [4], Збарський В. К. [5], Ільчук М. М. [6] та інші вчені.

Разом з тим, все ще недостатньо досліджені та потребують вирішення питання не лише підвищення економічної ефективності виробництва молока в сучасних умовах господарювання, а й регулювання економічних взаємовідносин і розвитку нових форм організаційно-економічних зв'язків між суб'єктами ринку молока та молочної продукції. Таким чином, існують проблеми як теоретико-методичного, так і прикладного характеру, що потребують свого розв'язання. Це актуалізує тему дослідження і соціально-економічне значення його результатів.

Мета дослідження полягає в аналізі формування та розвитку галузі молочної скотарства в регіоні при значному покращенні забезпечення населення області вкрай необхідними продуктами харчування, якими є молоко і молокопродукти.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток галузі молочної скотарства Київщини за останні шість років має суттєве покращення (табл. 2).

Так, дохід від реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами Київської області в розрахунку на одну корову зріс за період 2010-2015 рр. майже у 2,6 рази. За цим показником та по удою молока на корову область займає перше місце серед регіонів України.

Із 2073 сільськогосподарських підприємств Київської області у 2016 р. лише 116 займалися товарним виробництвом молока. Найбільше їх зосереджено в Білоцерківському, Тетіївському, Володарському, Кагарлицькому та Сквирському районах.

Що ж до виробництва молока в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, то можна зробити висновок, що він варіює від 190,7 ц в середньому у господарствах Кагарлицького району до 805,8 ц – Згурівського району. В 2015 р. цей показник склав 216,8 центнера в середньому по сільськогосподарських підприємствах області, що на 16,3 ц більше ніж у 2010 р.

Стимування падиння та збільшення виробництва продукції тваринництва за період 1990-2016 рр. забезпечується в регіоні в основному за рахунок збільшення продуктивності тварин (табл. 3). Частка населення у виробництві молока у 2010 і 2016 рр. по відношенню до 2000 р. знизилася відповідно, на 0,9 та 5,4%, проте, господарства населення й нині виробляють молока понад 50%.

Зокрема, надій молока на корову за досліджуваний період зріс у всіх категоріях господарств регіону удвічі. Проте, навіть господарства столичного регіону України не забезпечують рівень споживання населення молоком відповідно до раціональних норм (380 кг).

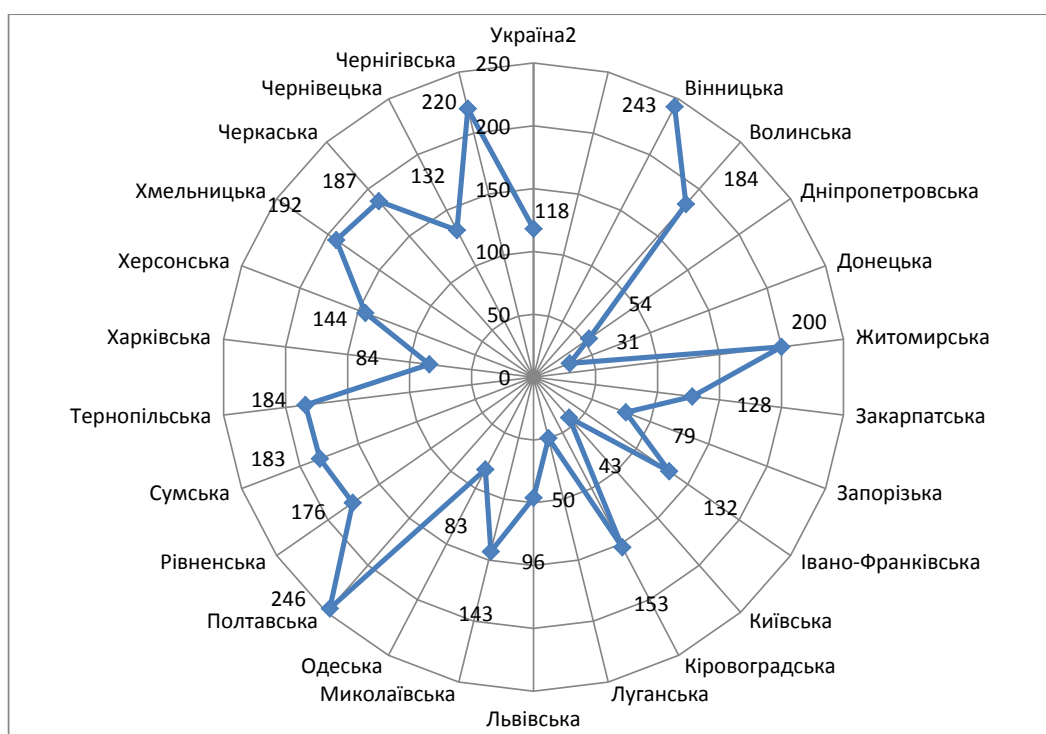

Рис. 1. Рівень самозабезпечення населення регіонів України молоком і молокопродуктами, 2015 р. (відношення виробленого до спожитого в регіонах молока), %

Таблиця 1

Виробництво і споживання молока в розрахунку на одну особу за регіонами України (кг)

Область	Виробництво				Споживання			
	2010	2015	%	рейтинг	2010	2015	%	рейтинг
Україна – в середньому	245,2	247,8	101,1	х	206,4	209,9	101,7	х
Вінницька	508,0	521,9	102,7	3	216,0	214,0	99,1	14
Волинська	434,2	407,7	93,9	8	240,1	221,3	92,2	13
Дніпропетровська	101,6	105,5	103,8	21	178,9	194,7	108,8	20
Донецька I	76,2	53,2	69,8	24	178,2	171,2	96,1	23
Житомирська	451,0	462,1	102,5	4	243,1	230,8	94,9	7
Закарпатська	314,4	284,3	90,4	15	236,6	223,0	94,3	11
Запорізька	144,9	148,1	102,2	20	176,5	186,4	105,6	22
Івано-Франківська	337,2	342,9	101,7	11	264,7	259,3	98,0	1
Київська	100,0	96,4	96,4	22	196,3	222,8	113,5	12
Кіровоградська	338,4	317,9	93,9	13	202,9	207,8	102,4	16
Луганська I	123,6	71,7	58,0	23	173,6	144,8	83,4	24
Львівська	257,6	225,2	87,4	17	210,5	235,5	111,9	4
Миколаївська	306,8	296,0	96,5	14	219,7	206,8	94,1	17
Одеська	169,0	161,0	95,3	19	185,0	194,5	105,1	21
Полтавська	469,6	550,2	117,2	1	219,7	223,6	101,8	10
Рівненська	375,6	376,1	100,1	9	246,5	213,1	86,5	15
Сумська	368,9	373,4	101,2	10	216,1	203,5	94,2	18
Тернопільська	383,5	431,4	112,5	6	237,2	235,1	99,1	5
Харківська	169,1	192,5	113,8	18	216,8	228,3	105,3	8
Херсонська	280,4	281,7	100,5	16	186,5	195,6	105,4	19
Хмельницька	457,1	448,0	98,0	5	242,1	233,0	96,2	6
Черкаська	371,2	425,0	114,5	7	221,2	226,9	102,6	9
Чернівецька	340,7	323,1	94,8	12	242,2	243,9	100,7	2
Чернігівська	526,4	526,1	100,0	2	251,7	239,2	95,0	3

Джерело: Дані Держстату України та власні розрахунки

Таблиця 2

Основні економічні показники розвитку молочної галузі с.-г. підприємств Київської області, 2015 р.

	Виробництво молока на				Чистий дохід на корову, грн		Собівартість 1 ц молока, грн		Ціна реалізації 1 ц молока, грн		Рентабельність молока, %	
	100 га с.-г. угідь, ц		корову, кг		2010	2015	2010	2015	2010	2015	2010	2015
	2010	2015	2010	2015								
Київська область	200,5	216,8	5112	6065	13225	34045	253,31	393,58	278,86	444,63	10,1	13,0
Райони:												
Білоцерківський	523,4	620,5	6059	6581	15646	26447	221,03	398,98	281,66	448,74	28,8	12,5
Володарський	213,5	311,8	5143	6780	7192	13218	196,36	134,52	193,97	428,32	-1,2	218,4
Кагарлицький	235,0	190,7	4255	5371	7033	29349	243,08	431,41	264,30	421,66	8,7	-2,3
Сквирський	194,5	196,6	4676	5390	9493	39279	239,40	510,53	250,22	455,16	4,5	-10,9
Тетіївський	267,7	358,4	5473	6640	12654	27316	249,09	432,53	250,10	429,55	0,3	-0,7
Згурівський	733,0	805,8	8718	9045	29496	38703	371,78	420,58	354,59	472,93	-4,6	12,5

Джерело: Дані Головного управління статистики у Київській області та розрахунки автора; *На кінець року. В таблиці наведені райони, у яких зосереджене основне поголів'я корів регіону.

Таблиця 3

Динаміка основних показників розвитку молочної скотарства Київської області*

Показник	Рік					2016 у % до		
	1990	2000	2005	2010	2016	1990	2000	2010
Всі категорії господарств								
Поголів'я, тис. гол. ¹								
ВРХ - всього	1308	438	266	151	128	9,8	29,2	84,8
в т.ч. корів	474	245	143	81	65	13,7	26,5	80,2
Виробництво молока, тис. т	1592	680	693	451	438	27,5	64,4	97,1
Удій на корову, кг	3228	2597	4262	5248	6223	192,8	230,6	118,6
Сільськогосподарські підприємства								
Поголів'я, тис. гол. ¹								
ВРХ - всього	1161	302	172	99	86	7,4	28,5	86,9
в т.ч. корів	380	133	66	39	33	8,7	24,8	84,6
Виробництво молока, тис. т	1296	291	263	197	211	16,2	72,5	107,1
Удій на корову, кг	3281	2008	3805	5112	6232	189,9	310,4	121,9
Господарства населення								
Поголів'я, тис. гол. ¹								
ВРХ - всього	147	135	94	52	42	28,6	31,1	80,8
в т.ч. корів	94	112	77	42	32	34,0	28,6	76,2
Виробництво молока, тис. т	296	389	430	254	227	76,7	58,4	89,4
те ж частка господарств населення у всіх категоріях господарств, %	18,6	57,2	62,0	56,3	51,8	+33,2	-5,4	-4,5
Удій на корову, кг	3008	3344	4609	5363	6213	201,0	180,4	112,5

Джерело: Тваринництво України у 2016 році: Стат. збірник, 2017. – 141 с.; Сільське господарство Київської області у 2015 році: Стат. збірник. – К.: Головне управління статистики у Київській області, 2016. – 247 с.; ¹Поголів'я худоби на кінець року.

Існують багато причин, під впливом яких молокопродуктовий підкомплекс області опинився в кризовому стані і регіональні показники протягом тривалого періоду відстають від загальнодержавних. Розвиток ринкового середовища, в якому формуються обсяги виробництва і споживання молока та продуктів його переробки відбувається не на належному рівні. Цю тенденцію підсилюють наступні обставини: значне скорочення продуктивного поголів'я, за рахунок якого виробництво молочної сировини і молокопродуктів і зменшилось; значне погіршення стану матеріально-технічного забезпечення галузі; збільшення частки дрібнотоварних операторів ринку; руйнування системи організованої торгівлі, що призвело до формування стихійних ринків; зниження якості молочної про-

дукції; зростання собівартості виробництва; докорінна зміна механізму ціноутворення, при якому встановлюються низькі для виробників і високі для споживачів ціни; відсутність дієвої дотаційної політики і підтримки держави; перевищення темпів зростання цін над темпами зростання доходів та низька купівельна спроможність населення, яка в ринкових умовах є доволі дієвим чинником зменшення споживання.

Найбільшими виробниками молока є приміські райони або ті, в яких є молокопереробні підприємства (Білоцерківський, Згурівський, Тетіївський, Києво-Святошинський, Обухівський, Яготинський). Значна частина продукції орієнтована на столичного споживача. Наявність потужного ринку споживання харчових продуктів стимулює збільшення виробництва м'ясної та

молочної продукції. У зв'язку з цим особливого значення набуває підвищення ефективності державної підтримки розвитку скотарства, у т. ч. шляхом залучення інвестицій у молочне скотарство. Нещодавно у Яготинському та Згурівському районах було споруджено сучасні молочні ферми. Також нові ферми з високопродуктивними породами корів з'явилися в Іванківському районі.

Безперечно, що у ближній перспективі, забезпечуючи продовольчу безпеку країни, нам не обійтись без сектору особистих селянських господарств (ОСГ). В залежності від особливостей регіонів України концентрація поголів'я корів у господарств населення варіює від 44,0% у Черкаській області до 98,4% у Закарпатській області (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка частки господарств населення у загальній чисельності поголів'я корів в регіонах України, % (на 1 січня)

Регіон	Рік				2017 +, - до 1991
	1991	2001	2011	2017	
В середньому по Україні	26,1	62,7	77,6	77,0	+50,9
в т.ч. області: Київська	19,8	45,7	46,1	49,0	+29,2
Черкаська	18,4	41,8	52,5	44,0	+25,6
Чернігівська	27,2	54,3	58,9	58,9	+31,7
Сумська	19,9	44,4	58,9	57,3	+37,4
Запорізька	9,9	50,5	83,0	87,9	+78,0
Одеська	17,0	64,7	84,3	89,7	+72,7
Львівська	54,2	89,3	93,9	94,0	+39,8
Закарпатська	58,2	93,2	98,2	98,4	+40,2
Ів.-Франківська	66,9	94,0	97,1	95,7	+28,8

Джерело: Тваринництво України у 2016 році: Стат. збірник. – К.: Держстат України, 2017. – 141 с.

В той же час серед більшості економістів і керівників підприємств і галузей економіки укорінилася уява про малі форми господарювання (особисті селянські, фермерські господарства) як технічно відсталі, які, просто кажучи, заважають успішному розвитку економіки.

Проте це далеко не так. Сектор дрібного підприємництва виконує досить важливі функції в забезпеченні продовольчої безпеки розвинутих країн. По-перше, він забезпечує необхідну мобільність в умовах ринку, створює глибоку спеціалізацію і розгалужену кооперацію виробництва продовольства, без яких неможлива його висока ефективність. По-друге, здатний не тільки швидко заповнювати утворені ніші у споживчій сфері, але й порівняно швидко окупатися, застосовуючи іноді саме сучасне обладнання і технології. По-третє, дрібний бізнес створює необхідну для ринку атмосферу конкуренції, різноманітність форм, які швидко виникають і зникають, проявляє готовність миттєво відреагувати на будь-які зміни ринкової кон'юнктури. По-четверте, – а це, принаймні, саме головне, – він створює те середовище і дух підприємництва, без яких жодна ринкова економіка, побудована перш за все на особистій заінтересованості і ініціативі виробників, неможлива. І, насамкінець, мале підприємництво – це робочі місця для багатьох верств сільського населення країни.

Усвідомлення місця і ролі малих форм господарювання у забезпеченні населення регіону і всієї країни молоком і

молокопродуктами вимагає зважених теоретико-методичних і практичних підходів щодо розв'язання складного наукового завдання – удосконалення методів, інструментів і важелів розвитку малого аграрного підприємництва в умовах нестабільного ринкового середовища України.

Що ж до великих та середніх форм господарювання на селі, то вони, як і будь-які інші, мають свої позитивні і негативні моменти. До перших відносяться (при рівності інших умов) переваги великого виробництва у використанні землі, техніки, робочої сили застосуванні у виробництві передових досягнень в техніці, технологіях, організації і управлінні виробництвом. Іншими словами, такі господарства, як правило, потенційно мають можливості (в рамках оптимальних розмірів концентрації виробництва) використовувати «ефект масштабу виробництва».

Разом з тим великим та середнім формам господарювання притаманні певні проблеми, які не мають місця у сімейних фермах. Головні з них: 1) можливе неспівпадання інтересів членів колективу; 2) економічна зацікавленість і відповідальність працівників «розмиваються»; 3) відчуження основної маси працівників від управління виробництвом і розподілом його результатів, а звідси можливі конфлікти менеджерів та безпосередніх виконавців (працівників); 4) короткотермінові інтереси нерідко переважають довгострокові підприємницького характеру, тобто намагання збільшити поточні доходи в збиток перспективі (відкладене споживання працівників); 5) складність розподілу спільних результатів праці, а також можливого скорочення кількості працівників; 6) для більшості робітників колективних господарств об'єктивно має місце певна відчуженість від об'єктів власності.

Саме наявність цих проблем і складність їх практичного вирішення обумовили той факт, що сама по собі персоніфікація колективної власності на землю та майно не призвела до очікуваного підвищення мотивації до ефективної праці, єдності власності та праці. Тільки індивідуальна приватизація автоматично вирішує цю проблему. В ринковій економіці об'єднуються особи, яким притаманне почуття власника-господаря, висока професійність, навик в управлінні тощо. Об'єднання таких суб'єктів, як правило, дає ефект спільного господарювання, кількість переходить в якість. Колишні формально асоційовані власники, стали реально персоніфікованими, але до справжніх господарів їм ще далеко. Ось чому система власності і управління, що склалася в більшості нинішніх сільськогосподарських підприємствах мало чим відрізнялася від колгоспної. А несприйнятливий макроекономічне середовище, неплатоспроможність більшості колективних господарств зруйнували існуючу раніш невисоку мотивацію до праці. Особливо це відноситься до галузі молочного скотарства, яка за своєю сутністю є непривабливою для великих аграрних підприємств з точки зору низької окупності авансованого капіталу.

В науковій літературі залишається дискусійним питання про переваги тих чи інших організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі економіки країни. Ми класифікуємо їх по двох групах.

По-перше, асоціації виробників, в яких не використовується наймана праця. В них кожний член є одночасно власником, працівником і господарем. В таких колективах рівень впливу приватної власності на сумлінне і творче ставлення членів асоціації до праці залежить (при рівності інших умов) від їх кількості: «чим менша група людей, тим більша вірогідність того, що вклад індивіда буде більш значим». Невелике колек-

тивне підприємство по своїй економічній поведінці подібне до сімейного господарства. Тут залежність спільного доходу від трудового внеску кожного «прозора» для всіх членів асоціації. Ось чому так важливе створення в межах великих колективних господарств порівняно невеликих економічно автономних виробничих груп. В цьому аспекті в Україні накопичений певний позитивний досвід. Між такими підрозділами слід встановлювати навіть ринкові відносини.

По-друге, колективні господарства, що використовують найману працю. В них члени асоціації відрізняються між собою за соціально-економічним статусом. Частина з них є власниками-господарями, інші – найманими працівниками. Ефективність праці останніх залежить від їх організації у широкому розумінні цього питання, починаючи від умов праці і закінчуючи морально-психологічним кліматом у колективі. Особливе значення має оплата праці.

І для першого, і для другого типу аграрних підприємств вирішальне значення має застосування науково обгрунтованого менеджменту, включаючи такі його складові як маркетинг, бізнес-планування, конкурентоспроможність, ризик. Тобто, мова йде про досягнення сучасного менеджменту в розвинутому ринково-підприємницькому середовищі на рівні територіальної громади. Без його застосування ефективно функціонувати не спроможні суб'єкти господарювання будь-якого розміру.

Висновки і пропозиції. З огляду те що в світі глобальна продовольча криза і товари сільського господарства з кожним днем стають все ціннішими, Київщина зі своїми сприятливими кліматичними умовами та інвестиційним потенціалом може нарощувати сільськогосподарське виробництво, тим самим забезпечувати зростаючу власну потребу та м. Києва у сільськогосподарській продукції.

Структура сільськогосподарського виробництва області значною мірою є орієнтованою на зернове виробництво та птахівництво, як найбільш рентабельні галузі. Проте така структура виробництва не є оптимальною для збереження земель та створення і збереження робочих місць у сільських територіях.

Основним виробником молока і молокопродуктів в аграрному секторі України є допоки господарства населення, які, проте, збільшують виробництво дуже повільно.

При розробці стратегічних планів розвитку молочного скотарства у всіх регіонах України органам державної влади слід звернути увагу на серйозні нерівномірності розвитку сільськогосподарського виробництва для збереження сільських територій від депопуляції.

Література:

1. Месель-Веселяк В. Я. Економічні проблеми тваринництва / В. Я. Месель-Веселяк // Тваринництво України. – 2007. – № 7. – С. 27–29.
2. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економі-

ки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3–12.

3. Мосійко В.І. Інтенсифікація молочного скотарства. – М.: Агропромвидавництво, 2008. – С. 402.
4. Плотніков Т. Л. Кризовий стан ринку молока в Україні та шляхи його подолання // Економіка АПК. – 2015. – № 7.
5. Збарський В. К Перспективи відродження молочного скотарства на Черкащині // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 13-18.
6. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
7. Статистичний щорічник Київської області за 2015 рік/ Головне управління статистики у Київській області. – К., 2016. – 498 с.
8. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Стат. збірник. – К.: Держстат України, 2016. – 512 с.
9. American Heritage Dictionary (1995), Houghton Mifflin, Boston, MA.
10. Classics in the Theory of Public Finance by R.A. Musgrave and A. Ptacock. – New York: Macmillan, 1958. – P. 1-16.
11. Hanson R., Preiffer G. Agricultural economics farm and ranch management. Nebraska, Institute of Agricultural and Resources, 1999.

Збарський В.К., Збарська А.В. Проблеми виробництва молока в регіоне

Анотація. Исследовано економічну ефективність виробництва молока на прикладі аграрних формувань Київської області. Обосновано, що основними виробителями молока і молокопродуктів в Київській області є сільськогосподарські підприємства, які з кожним роком збільшують своє виробництво, а господарства населення регіону збільшують виробництво продукції молочного скотарства дуже повільно.

Ключевые слова: молоко, молочное скотоводство, производство, экономическая эффективность, аграрное формирование, предприятие, концентрация, результат.

Zbarsky V.K., Zbarska A.V. Problems of milk production in region

Summary. The analysis of the efficiency of milk production in the agricultural enterprises of the region was conducted. In particular, the economic efficiency of milk production on the example of agrarian formations of the Kiev region has been studied. For this purpose, the main statistical indicators of the effectiveness of the activities of the studied economies of the region were used. As a result of studying and summarizing the research data, it was justified that in the Kiev region at the moment main producers were agricultural enterprises, which every year increase their production, and in the opposite side, households increase it very slowly. Among milk producers are dominated large agricultural enterprises, which creates additional pressure on the employment market on the territory.

Keywords: milk, dairy cattle breeding, production, economic efficiency, agrarian formation, enterprise, concentration, result.